

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

Τὸ «Θρακικὸν Κέντρον» τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου ἔ. ἔτ. ἐτέλεσεν ἐν τῇ ἀσφικτικῷ πλήρει αἰθούσῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας μνημόσυνον φιλολογικὸν τοῦ ἀειμνήστου Ἀριστ. Κουρτίδου, διατρεποῦς παιδαγωγοῦ καὶ λογοτέχρου Θρακός, μέλους δὲ τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν «Θρακικῶν». Κατὰ τοῦτο εἰσηγούμενου τοῦ κ. Φιλίππου Μανουηλίδου προέδρου τοῦ «Θρακικοῦ Κέντρου», ὁμίλησαν συγκινητικώτατα μετ' αὐτὸν κατὰ σειράν ὁ σεβαστὸς κ. Δ. Γρ. Καμπούρογλος, ἀκαδημαϊκός, ὁ κ. Δ. Λάμπας Ἐκπαιδ. Σύμβουλος καὶ παιδαγωγός καὶ ὁ κ. Γρ. Ξενοπούλος, ὁ ἐπιφανὴς λογογράφος, ἀπήγγειλε δὲ μετὰ πολλῆς χάριτος καὶ τέχνης συγκινητικὰ ὁ μικρὸς Λάκης Κουρούκλης τρία του ποιήματα καὶ ἀνέγνωσεν ἕνα του διήγημα, ὡς δεῖγμα τῆς συγγραφικῆς του ἰκανότητος ἡ κ. Φερέντιο. Κατωτέρω δημοσιεύομεν τὰς ὁμιλίαις τῶν ἀγορητῶν, τοὺς ὁποίους τὸ «Θρακικὸν Κέντρον» ἐγκαταστῆ ὀλοφύχως καὶ ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων.

Αἰφύαι καὶ Κύριοι,
 ἈΚΑΔΗΜΙΑ

Δὲν ἐπίστευα, ὅτι ἕνα καθῆκον, ἕνα ὄνειρον, θὰ με ὑπερῆσαν ἢ ἀπευθύνω ἐπιμνημοσύνης ἐπαίσιον εἰς τὸν νεώτερόν μου Κουρτίδην, εἰς τὸν ἄνδρα, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκατάβλητος φέλησις καὶ τὸ ἀκαταπόνητον πνεῦμα, εἶχον πείσει τοὺς πάντας, ὅτι καὶ τὸ σῶμά του, τὸ ὁποῖον εἶχε στομῶσει τὸ καθῆκον, δὲν ἤθελε τόσον ἐξαφνικὰ ὑποκύψει εἰς τὸ μοιραῖον κτύπημα, δὲν ἤθελε τόσον προῶρος «γυμνωθῆ τοῦ φυσικοῦ της χειτῶνος ἢ ἀκαμψῆς του ψυχῆ».

Δὲν ἐπίστευα, ὅτι ἡ μακρὰ καὶ ἀδιάσπαστος φιλία μας, ἡ ὁποία ἤρχισε τόσον ὁμαλῶς καὶ με τὴν τὴν φαιδρότητα, θὰ ἐτεσματίζετο τόσον ἀποτόμως καὶ με τὴν τραγικότητα.

Καὶ παρέμεινε ἀλησμόνητος ἡ ἡμέρα ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἦλθε τὸ πρῶτον πρὸς ἐμὲ κρατῶν συστατικὴν ἐπιστολὴν Βυζαντινοῦ φίλου μου. Ἦμουν ὁ πρῶτος Ἑλλαδικὸς τὸν ὁποῖον ἐγνώρισε. Διέμενα τότε εἰς ἕνα σπιτάκι τῆς ὁδοῦ Ἀεροπόλεως. Μοῦ εἶπε γρήγορα-γρήγορα τὸ ὄνομά του, τὰς σπουδὰς του, τὰς σκέψεις του, τὰς ἀποφάσεις του, τὰς ἐλπίδας του. Τὸν ἤκουσα, τὸν ἐνεθάρρυνα, νέοι δὲ καὶ φαιδρότατοι καὶ οἱ δύο ἐπροτιμήσαμεν νὰ ἐξέλθωμεν εἰς τὸ ἀνοικτὸν ἔδαφος, διὰ νὰ ἀνταλλάξωμεν περιπατῶντας τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα τῆς γνωριμίας μας, ἡ ὁποία καὶ κατέληξεν εἰς φιλίαν.

ΑΘΗΝΩΝ

Διηυδύνθημεν τότε πρὸς τὸν λόφον τοῦ Φιλοπάππου. Ἐκεῖ ἠψιλά, ἐσκέφθη, θὰ εἶναι τὸ κατάλληλον σημεῖον, διὰ νὰ αἰσθανθῇ τὸν πρῶτον γοητευτικὸν συγκλονισμόν, ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ δραματισμοῦ. Ὅταν ἐφθάσαμεν ὄρμησεν ὁ Κουρτίδης, ἀγκάλιασε τὸ Ἀντιοχικὸν μνημεῖον καὶ ἐφίλησε τὸ μάρμαρόν του. Ἀφοῦ δὲ ἐπεσκόπησεν ἐνθους τὰ πέριξ, ἐστράφη καὶ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἔμεινεν ἀκίνητος. Ἐλαμποκοποῦσαν τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὰ γραφικὰ ἐρειπώματα τοῦ κορυφαίου τῆς Αἰσθητικῆς καὶ τῆς Τέχνης δημιουργήματος.

— «Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, τοῦ εἶπα, ἀγαπητέ μου Κουρτίδη, ὅτι πατοῦμεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῶν Μουσῶν καὶ ὅτι ἐδῶ κάποιον θὰ εὐρίσκειται καὶ ὁ θρυλικὸς τάφος τοῦ Μουσαίου».

Ἦρχισαν νὰ παρελαύνουν ἐνώπιόν μας τότε εἰς φανταστικὴν σειρὰν, ὅλοι αἱ ἀρχέγονοι μῦσαι τῆς λατρείας τῶν Μουσῶν: ὅλοι οἱ πανάρχαιοι κάτοχοι τοῦ μυστηρίου τοῦ ὄυθμοῦ καὶ τοῦ μέλους· ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων τὰ ὄνόματα εἶναι σύμβολα τοῦ ἁρμονικοῦ καὶ τοῦ ὄραίου.

Τελευταῖος ὅλων εἰς τὴν σειρὰν ἤρχισεν ὁ νεῶτερος Θυῖλος.

Λὲν ἐλησμονήσαμεν οὔτε τὰς Αἰωνοὺς. Πρὸς τὴν φαντασθῶ τότε, ὅτι θὰ ἔλθῃ ὁ χρόνος: ὅπως οἱ ἀρχαῖοι ἐσημειοῦν τὸν Αἶνον, διότι ἀπέθανεν, ἐνῶ προσέφερε τοὺς καρπούς του, ὅτι θὰ ἔλθῃ ὁ χρόνος νὰ θρηνηθῶ καὶ ἐγὼ τὸν Αἶνον τῆς διάνθηματικῆς παραγωγῆς τῶν Αἶνων τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει νεότητα, ἀλλ' οὔτε καὶ γῆρας ἔχει.

Τοῦλάχιστον ὁ φίλος μου ἠτύχησε νὰ μὴ δοκιμάσῃ τὰς πικρίας τοῦ παρατεινομένου ἐπιλόγου τῆς ζωῆς, ὅτε ὁ ἀνθρώπος προπέμπει τὰς ἀναμνήσεις του καὶ ἔπεται αὐτός, μόνος, καὶ νεκροπομπὸς καὶ νεκρός.

Ὁ Κουρτίδης ἐγεννήθη εἰς τὴν χώραν τοῦ μυστηρίου, τοῦ ὄραίου καὶ τῆς ἀγάπης. Εἰς τὴν Θράκην τοῦ Ὁρφέως· εἰς τὴν γῆν ἐκείνην ὅπου τὸ ἄσμα ἔκαμνε τοὺς κορμούς τῶν δένδρων νὰ λησμονοῦν τὴν ἀκνησίαν των· τοὺς βράχους τῶν βουνῶν νὰ λησμονοῦν τὴν ἀναισθησίαν των καὶ τὰ θηρία νὰ ἐξέρχονται ἀπὸ τοὺς φωλεοὺς των καὶ νὰ πλησιάζουν δειλὰ δειλὰ, διὰ νὰ ἐνωτισθοῦν τοὺς εὐθέους τῆς λύρας παλμούς.

Ὁ Κουρτίδης δὲν ἦτο νερθηκοφόρος τις ἐκ τῶν πολλῶν. Ἦτο τέλειος μύστης τοῦ ἐπιστητοῦ, τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης. Μὲ πρῶτον ἱεροφάντου δέσχιζε τὸ ἔρεβος τῆς ἀμαθείας καὶ διωχέτευσεν τὰ διανγῆ τῶν γνώσεών του· νάματα ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων στρωμάτων μέχρι τῆς λαϊκῆς καλύβης. Καὶ αὐτοφωτιζόμενος, ἠρεῦνα τὸν μυστικὸν θαλαμίσκον τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν λαβύρινθον τῆς ψυχῆς τῆς γυναικός. Ἄν δὲ πολλάκις ἐξῆλθε νικητῆς τῶν σκέψεων, τοῦτο δὲν ὄφειλεν εἰς τὴν βοήθειαν νήματος, ἀλλ' εἰς τὰ ἐφόδια τῶν γνώσεών του, εἰς τὴν ἰδιοφυίαν του καὶ εἰς τὴν ἐμφυτον εὐθυγκρίσιαν του.

Τὸ ἀθύρῳρον τοῦ ὕφους καὶ τοῦ ἠθους τοῦ Κουρτίδου, ἡ ἀνεπίδεικτος ἐμφάνισίς του καὶ ἡ μετριοφροσύνη του — δεῖγμα ἀσφαλὲς τῆς πραγματικῆς ἀξίας — εἶχαν περιορίσει, τὴν πλήρη διάγνωσιν τῆς προσωπικότητός του, εἰς τὸν κύκλον τῶν διανοουμένων καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ μεταλαβόντων φῶς.

Τώρα πλέον ἡ ἐπίγνωσις αὐτῆ θὰ γενικευθῆ, διότι : ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου καταφαίνεται, ἀναγνωρίζεται καὶ ὑπολογίζεται ἀκριβῶς, μόνον ἀπὸ τὸ κενὸν ποῦ θὰ μείνῃ μετὰ τὸν θάνατόν του.

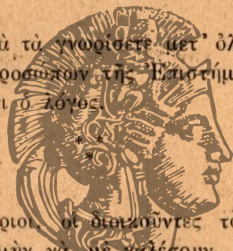
Τὸ ἔργον τοῦ Κουρτίδου ὑπῆρξε πολισιχίδες. Ἄλλ' οἱ διακλαδισμοὶ του πάντες ἐκφύονται ἀπὸ ἓνα κεντρικὸν κορμόν, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται : φιλοσοφία καὶ ἀρετή.

Οἱ πνευματικοὶ αὐτοὶ διακλαδισμοὶ δύνανται νὰ διευθετηθῶσιν εἰς δύο συνολικά συμπλέγματα : εἰς τὸ παιδαγωγικόν, ψυχολογικὸν καὶ φιλοσοφικὸν καθόλου, καὶ ἐξ ἄλλου εἰς τὸ λογοτεχνικόν, τεχνοκριτικὸν καὶ αἰσθητικὸν καθόλου.

Τὰ δύο αὐτὰ σύνολα θὰ τὰ γνωρίσετε μετ' ὀλίγον ἀπὸ τὰ χεῖλη δύο ἐκ τῶν διαπρεπεσιῶτων ἐκπροσώπων τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῶν Γραμμάτων εἰς τοὺς ὁποίους τώρα ἀνήκει τὸ λόγος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,

ΑΘΗΝΩΝ

Ὅταν οἱ ἀξιότιμοι κύριοι, οἱ διακεκολλημένοι τὸ «Θρακικὸν Κέντρον», μοῦ ἔκαμαν τὴν μεγάλην τιμὴν νὰ με καλέσουν, ὅπως μετάσχω καὶ ἐγὼ εἰς τὸ σημερινὸν μνημόσυνον, εἶπα εἰς αὐτούς : «Κύριοί μου ! Ὅλοι, ὅσοι θὰ παρευρεθῶμεν εἰς τὴν εὐγενῆ αὐτὴν τελετήν, θὰ σᾶς εἴμεθα περισσότερον παρὰ εὐγνώμονες, διότι μᾶς παρέχετε τὴν ἐπιθυμητὴν εὐκαιρίαν νὰ ζήσωμεν ἔστω καὶ ὀλίγας στιγμὰς τοῦ χρόνου ἀποκλειστικῶς μετὰ τὴν μνήμην ἑνὸς εὐγενοῦς μὲν τέκνου τῆς Θράκης, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ πολυτίμου ἔθνικοῦ ἀνδρός, ἃν ὡς ἔθνικοὶ ἄνδρες πρέπει νὰ λογίζωνται κατ' ἐξοχὴν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι συντιελούν εἰς τὸ νὰ ἀνυψῶνται τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ ἠθικὸν ἐπίπεδον τοῦ ὅλου ἔθνους. Εἰς τὴν ἀνύψωσιν δὲ αὐτὴν συνετέλεσεν ὅσον ὀλίγοι ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης διὰ πεντηκονταετοῦς πολισιχιδοῦς πνευματικῆς ἐργασίας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχῃ σχεδὸν μορφωμένος Ἕλλην τῶν τελευταίων πενήκοντα ἐτῶν, ὁ ὁποῖος νὰ μὴν ἔχῃ εἰς τὴν ψυχὴν του κατιτὶ ἀπὸ τὸν Κουρτίδην, κατιτὶ ἀπὸ τὸ πνεῦμά του, τὰς ιδέας του καὶ τὰς γνώσεις του, κατιτὶ ἀπὸ τὰ συναίσθημά του καὶ τὴν καρδίαν του, κατὰ τέλος καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὕψος τοῦ ἀκόμῃ». Αὐτὰ εἶπα εἰς τοὺς κυρίους τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου, εἶμαι δὲ βέβαιος, ὅτι καὶ ὅλοι σὰς θὰ ἐλέγατε τὰ ἴδια.

Πολισχιδής είναι, καθὼς εἶπα, ἡ πνευματικὴ ἐργασία τοῦ Ἁρ. Κουρτίδου, εἰς ἐμὲ δὲ ἔλαχεν ὁ κλῆρος νὰ εἰκονίσω δι' ὀλίγων ἕνα μέρος τῆς ἐργασίας του αὐτῆς, τὴν παιδαγωγικὴν καὶ φιλοσοφικὴν δρασίον του. Ἄλλὰ καὶ ἡ δρασίς του αὐτῆ εἶναι πάλιν πολυμερής, δι' αὐτὸ δὲ εἶμαι ἠναγκασμένος νὰ ἐξάρω ἐδῶ συντομώτατα τρία μόνον, τὰ μᾶλλον ἐξέχοντα, σημεῖα αὐτῆς, νὰ σᾶς παρουσιάσω δηλαδὴ τὸν Ἁρ. Κουρτίδην α') ὡς ἐπιστήμονα παιδαγωγὸν καὶ φιλόσοφον, β') ὡς μορφωτὴν διδασκάλων καὶ γ') ὡς καλλιεργητὴν τῆς παιδικῆς φιλολογίας, ὡς συγγραφεὰ δηλαδὴ βιβλίων προωρισμένων διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν παιδιῶν.

Ὡς ἐπιστήμων παιδαγωγικὸς καὶ φιλόσοφος ὁ Κουρτίδης στρέφει διαρκῶς τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν *ψυχολογίαν τοῦ παιδίου* ἢ ὅποια, καθὼς ἠξεύρατε, ἐρευνᾷ τὴν ἐξέλιξιν τῆς παιδικῆς ψυχῆς καὶ ἡ ὅποια δι' αὐτὸ εἶναι ἡ κυριωτέρα ἀπὸ τὰς βοηθητικὰς ἐπιστήμας τῆς Παιδαγωγικῆς. Πῶς εἶναι δυνατὸν τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἐπιδοῖ ὁ παιδαγωγὸς ἐπὶ τὴν παιδικὴν ψυχὴν, ἂν δὲν γνωρίζῃ τοὺς νόμους κατὰ τὰς ὁποίους ἐξελίσσεται αὕτη; Ἦδη ἡ πρώτη ἐπιστημονικὴ ἐργασία τοῦ Κουρτίδου, ἡ Γερμανιστὶ γραφεῖσα διατριβὴ του «*Gewöhnung und Gewohnheit*» (Ἔθισμός καὶ ἔθος, Ἀσκήσις καὶ συνήθεια)—ἐργασία τὴν ὅποιαν χρησιμοποιοῦν πολλαχῶς ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ ἐπιστήμονες οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὸ θέμα αὐτό, εἶναι τὸ παντὸς ψυχολογικὴ ἐργασία, διότι ἀσכולοῦσι τὸ αὐτὸν θέμα τῆς εἶναι ἡ κατάδειξις τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἔθιμου παιδαγωγικοῦ καὶ διδασκτικοῦ μέσου, ἐν τούτοις τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς διατίθεται εἰς τὴν ὑποτύπωσιν τῶν ψυχοφυσιολογικῶν παραγόντων, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασίζεται ὁ ἔθισμός. Ἐπακολουθοῦν ἄλλαι ψυχολογικαὶ ἐργασίαι τοῦ Κουρτίδου, ἑλληνικαὶ αὐταί, καθὼς ἡ «*ψυχολογία τοῦ παιδίου*», «*αἱ ψυχοπάθειαι ἐν τῷ σχολείῳ*», «*αἱ πνευματικαὶ ἰδιοφυΐαι*», «*ὁ φόβος παρὰ τοῖς παιδίοις*» καὶ ἄλλαι, διὰ τῶν ὁποίων κατορθώνει ὄχι μόνον νὰ καθιστᾷ τὴν ψυχολογίαν τοῦ παιδίου οἰκείαν εἰς ὄλον ἐνδεύτους ἐπιστημονικοὺς καὶ διδασκαλικοὺς κύκλους, ἀλλ' ἅμα καὶ νὰ ἀναπτύσῃ αὐτήν. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν σπουδαιότητα, τὴν ὅποιαν ἔχουν αἱ ψυχολογικαὶ ἐργασίαι τοῦ Κουρτίδου, πολὺ σπουδαιότερα εἶναι αἱ καθαυτὰ παιδαγωγικαί, ἐξ αὐτῶν δὲ πάλιν ἐκεῖναι, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ νὰ καταδείξῃ, πῶς πρέπει νὰ διδάσκωνται εἰς τὰ σχολεῖα αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι, ἰδίως δὲ ἡ Φυσικὴ Ἱστορία, ἡ Ζωολογία καὶ ἡ Βοτανικὴ. Εἰς τὰ σχετικὰ συγγράμματα τοῦ Κουρτίδου ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ πρώτη ἐξέγερσις τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν διδασκάλων μας πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι ἕως τότε ἔζων μίαν αὐτόχρημα ὑποτυπώδη καὶ μαρασμώδη ζωὴν εἰς τὰ σχολεῖά μας. Θὰ ἀπορήσετε ἴσως, Κυρία καὶ Κύριοι, πῶς ὁ Ἄριστοτέλης Κουρτίδης, ὁ ὁποῖος ἔξέχει τόσον ὡς φιλολογικὴ καὶ λογοτεχνικὴ φυσιογνωμία, εἰργάσθη μὲ

τόσον φανατισμόν διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὰ σχολεῖα. Ἡ ἀπορία σας ὅμως αὐτὴ θὰ μεταβληθῆ εἰς θαυμασμόν πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν καὶ φιλοσοφικὴν βαθύτητα τοῦ Κουρτίδου, ἂν ἀναλογισθῆτε τὰ δύο κύρια ἐλατήρια, τὰ ὁποῖα τὸν ὤθησαν εἰς τὴν ἀσχολίαν του αὐτῆν. Τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐλατήρια αὐτὰ θὰ τὸ ἀκούσητε μὲ τὰς ἰδίας λέξεις τοῦ Κουρτίδου. Ὅταν κάποτε μετὰ τὴν ἐκδοσιν ἐνὸς ἀπὸ τὰ περὶ ὧν πρόκειται συγγράμματά του ἔσπευσα νὰ τὸν συγκαρῶ δι' αὐτό, ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζεν, ὅτι καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι μὲ ὅλας μου τὰς δυνάμεις διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς παρ' ἡμῖν φυσιογνωστικῆς διδασκαλίας, μοῦ ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς: «Ἀγαπητέ μου φίλε! Λέχομαι τὰ συγχαρητήριά σου μὲ ὅλως ἰδιαιτέραν χαρὰν, διότι προέρχονται ἀπὸ ἓνα Παιδαγωγικόν, ὁ ὁποῖος συμφωνεῖ μαζί μου εἰς τοῦτο, ὅτι ἐκείνοι οἱ λαοὶ θὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὸν οικονομικὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, τῶν ὁποίων ὅσον τὸ δυνατόν εὐρύτερα στρώματα κατέχουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρας φυσιογνωστικὰς γνώσεις. . . .» Ἀκούοντες τῶρα τὴν λέξιν «ἀγῶν» μὴ νομίσετε, Κυρίαὶ καὶ Κύριοι, ὅτι ὁ Κουρτίδης ἐθεώρει ὡς προορισμὸν τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων τὸν ἀγῶνα καὶ τὸν ἀνταγωνισμόν. Ὁ ἄκακος παιδαγωγὸς καὶ φιλόσοφος ἦτο περισσότερο ἢ κατὰ ἕνα ἄλλον εἰρηνιστὴς καὶ ἐφρόνει μαζί μὲ τόσα ἄλλα ἐκλεκτὰ πνεύματα, ὅτι λαοὶ καὶ ἄτομα ἓνα μόνον προορισμὸν ἔχουν, ὅπως ἐν συνστάσει καὶ ἀδελφωστικῶν ἀνταγμάτων τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ. Αἰσθάνομαι ὅτι οὗτοι μετὰ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν βαθύτητα, ὅτι ἡ ἐκλεκτοσύνη τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ ἀποβαίνει καθαρὰ οὐτοπία, ἐφ' ὅσον δὲν ἀφεται ἀπὸ τὸ μέσον ὁ ἀμείλιτος οικονομικὸς ἀνταγωνισμὸς, καὶ ἔβλεπεν ἀκοιμῆ, ὅτι αὐτὸ ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ, μόνον ἂν οἱ λαοὶ καὶ τὰ ἄτομα προικισθοῦν μὲ τόσας φυσιογνωστικὰς γνώσεις, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ὑποτάξουν τὴν φύσιν εἰς τοὺς σκοποὺς τῶν καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τοιοῦτοτρόπως τὴν ὕλικήν των εὐημερίαν, διὰ νὰ ἠμποροῦν κατοπιν νὰ ἐπιδίδονται ἀπερίσπαστοι εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τῶν εὐγενεσιτέρων ἰδεωδῶν. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἓνα ἐλατήριον τῆς προκειμένης ἀσχολίας τοῦ Κουρτίδου. Ἀκόμη ὅμως βαθύτερον καὶ φιλοσοφικώτερον εἶναι τὸ ἄλλο του ἐλατήριον. Ὁ Κουρτίδης ἔχει τὴν ὀρθοτάτην γνώμην, ὅτι κάθε ἄνθρωπος, πολὺ δὲ περισσότερον φυσικὰ ὁ μορφούμενος διὰ τῆς ἀγωγῆς, ὀφείλει νὰ παραδέχεται καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ κάτι τι ὡς προορισμὸν του ὄχι εἰς τὰ τυφλά, ἀλλὰ στηρίζων τὸν προορισμὸν του αὐτὸν ἐπάνω εἰς μίαν ὀρισμένην ἀντίληψιν περὶ τῆς ζωῆς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἠμπορῇ νὰ λέγῃ: «φέρομαι ἔτσι καὶ ἔτσι, διότι αὐτὸ μοῦ ἐπιβάλλει ἡ περὶ τῆς ζωῆς ἀντίληψίς μου!» Διὰ νὰ σχηματίσωμεν ὅμως μίαν ὀρισμένην ἀντίληψιν περὶ τῆς ζωῆς, πρέπει νὰ ἔχωμεν σχηματίσει μίαν ὀρισμένην ἀντίληψιν περὶ τοῦ ὅλου κόσμου, μέσα εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάρχει καὶ ἡ ζωή.

Ἄλλὰ διὰ νὰ σχηματίσωμεν μίαν ὄρισμένην ἀντίληψιν περὶ τοῦ κόσμου, πρέπει νὰ ἔχωμεν ἐρευνήσει καὶ νὰ ἔχωμεν γνωρίσει τὴν οὐσίαν καὶ τῶν δύο συντελεστῶν τοῦ κόσμου, τοῦ πνεύματος δηλαδὴ καὶ τῆς φύσεως, καθὼς καὶ τὴν σχέσιν, ἣ ὁποία ὑφίσταται μεταξύ αὐτῶν. Ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς φύσεως καὶ τῆς σχέσεώς της πρὸς τὸ πνεῦμα εἶναι ἀδύνατος ὁ σχηματισμὸς ὄρισμένης ἀντιλήψεως περὶ τοῦ κόσμου καὶ ἄνευ τοῦ σχηματισμοῦ μιᾶς ὄρισμένης ἀντιλήψεως περὶ τοῦ κόσμου εἶναι ἀδύνατος ὁ σχηματισμὸς μιᾶς ὄρισμένης ἀντιλήψεως περὶ τῆς ζωῆς μας καὶ τοῦ προορισμοῦ μας. Ἴδου λοιπόν, διὰ ποῖον ἄλλον λόγον ἀπέδιδεν ὁ Κουρτίδης τόσην σημασίαν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φύσεως.

Ἄλλ' ἂν εἶναι τόσον σπουδαία ἡ δρᾶσις τοῦ Κουρτίδου ὡς ἐπιστήμονος παιδαγωγικοῦ καὶ φιλοσόφου, δρᾶσις, διὰ τῆς ὁποίας συνετέλει ἐμμέσως μὲν, οὐχ ἦττον δ' ὅμως σημαντικώτατα καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν διδασκάλων, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον σπουδαία ἢ ἅμεσος ὑπὲρ αὐτῶν ἐργασία του, ἣ δρᾶσις του δηλαδὴ ὡς μορφωτοῦ διδασκάλων. Ὑψηλότησας ἐπ' ὀλίγον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ διδασκαλικοῦ σταθμοῦ τοῦ ὡς καθηγητῆς τῶν Παιδαγωγικῶν εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Ἀθηνῶν ὑπερέστη κατόπιν ἐπὶ μακρὰ ἔτη ὡς καθηγητῆς τοῦ αὐτοῦ μαθήματος εἰς τὸ Διδασκαλεῖον θηλέων Ἀθηνῶν, τὸ ἀντηροῦμενον ὑπὸ τῆς Φιλελευθερικῆς Ἐταιρείας, καὶ εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Νηπιαγωγῶν, τὸ συντηροῦμενον ὑπὸ τῆς Ἐνώσεως τῶν Ἑλληνίδων, τέλος δὲ ἐπὶ ἰκανόν χρόνον ὡς διευθυντῆς τοῦ Διδασκαλείου θηλέων Πειραιῶς. Ἀπὸ τῶν σύντομον αὐτὸν ἀπολογισμὸν τῆς διδασκαλικῆς του δρᾶσεως παρατηρεῖτε, Κυρίαί καὶ Κύριοι, ὅτι ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ ἀφιέρωσεν ὅλην σχεδὸν τὴν ἐνεργὸν ζωὴν του εἰς τὴν μόρφωσιν διδασκαλιστῶν. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶνε τυχαῖον καὶ συμπτωματικόν, ἀλλὰ ἀπόρροια τῆς ἐσκεμμένης καὶ ἐλευθέρως ἐπιλογῆς του. Ὁ Κουρτίδης ἔλαβεν ὑπ' ὄψει του ἅφ' ἑνός, ὅτι ἡ σχολικὴ ἀγωγή δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀποφέρῃ ἀξίους λόγου καρπούς χωρὶς τὴν ἀμέριστον συνδρομὴν τῆς οἰκιακῆς, ὅτι δὲ κύριος παροχεὺς τῆς οἰκιακῆς ἀγωγῆς θὰ μὲν πάντοτε ἢ μητέρα, τῆς ὁποίας πάλιν μορφώτρια θὰ εἶναι πάντοτε ἡ διδασκάλισσα. Ἐξ ἄλλου ὁ Κουρτίδης ἤξευρε πολὺ καλά, ὅτι διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν διδασκαλιστῶν ἀπαιτοῦνται ἀπὸ τῶν Παιδαγωγικῶν καὶ ἄλλα χαρακτηρισματα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποία χρειάζονται διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν διδασκάλων. Ὁ μορφωτῆς διδασκαλιστῶν πρέπει νὰ εἶναι καὶ πλουσία συναισθηματικὴ φύσις, μὲ τὴν ὁποίαν ἠμπορεῖ νὰ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν γυναικίαν ψυχὴν πολὺ εὐκολώτερα καὶ ἀμεσώτερα παρὰ μὲ τὴν ψυχρὰν διάνοιαν. Ἐβλεπε δὲ ὁ Κουρτίδης, ὅτι κατεῖχε τὸ μέσον αὐτὸ τῆς ἐπιδράσεως πλουσιώτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον. Διὰ τοὺς λόγους λοιπὸν αὐτοὺς ἔθεσεν ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ ὡς ἀποκλειστικὸν προορισμὸν τῆς ἀμέσου παιδαγωγικῆς

του δράσεως τὴν μόρφωσιν διδασκαλισσῶν. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιλογῆς του αὐτῆς τὸ ἠξυῦρετε ὄλοι. Αἱ περισσότεραι, ἀλλὰ καὶ καλύτεραι διδασκάλισσαι τῶν τελευταίων τεσσαράκοντα ἐτῶν εἶναι μαθήτριά τοῦ Κουρτίδου, ὁ ὁποῖος ἔτσι ἀποβαίνει ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους συντελεστὰς τῆς σχετικῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἐπιπέδου τῆς γυναικείας μορφώσεως εἰς τὴν πατρίδα μας.

Ἀσυγκρίτως ὅμως σπουδαιότερα ἀπὸ τὰς μέχρι τοῦδε εἰκονισθείσας εἶναι κατὰ τὴν ταπεινὴν μου ἀντίληψιν, Κυρίαί καὶ Κύριοι, ἡ παιδαγωγικὴ ἐκεῖνη ἐργασία, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ Κουρτίδης ὡς *καλλιεργητῆς τῆς παιδικῆς φιλολογίας*, ὡς συγγραφεὺς ἔργων προωρισμένων διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν παιδιῶν καὶ τῶν νέων, διὰ τῶν ὁποίων πλεόν ὁμιλεῖ ἀμέσως καὶ ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ψυχὴν τῆς νεολαίας. Τὸ ζήτημα, ποῖα ἄλλα βιβλία ἐκτὸς τῶν ὀλίγων καὶ κατ' ἀνάγκην ξηρῶν σχολικῶν πρέπει νὰ δίδονται εἰς τὰ παιδιά, ποῖα ἐξωσχολικὴ πνευματικὴ τροφή, ὡς συμπλήρωσις, ἐπέκτασις καὶ ἐμβάθυνσις τῆς σχολικῆς, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ ὡς ἀνακούφισις ἀπὸ αὐτῆς, πρέπει νὰ παρέχεται εἰς τοὺς νέους, ἀπασχολεῖ τὸν Κουρτίδην εὐθὺς ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῆς παιδαγωγικῆς του δράσεως. Τὸ ζήτημα αὐτὸ — ζήτημα τὸ ὁποῖόν εἶναι πάντοτε φλέγον εἰς καθε μὲν μορφωμένην κοινωνίαν, εἰς τὴν ὅσον ὡς καὶ εἰς τὰς μικροτέρας ἀκόμη πόλεις τῆς ἡμετέρας — καὶ μὴ λειπῶν σύλλογοι μεμνημένους διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν νέων, σύλλογοι, εἰς τοὺς ὁποίους θεωροῦν ὡς ὑψίστην τῶν τιμῶν, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ ὡς ὑψίστην τῶν ὑποχρέωσιν νὰ μετέχουν ἔξοχοι ἄνδρες καὶ ἐπιφανεῖς γυναῖκες, — τὸ ζήτημα αὐτὸ μόλις ἤρχισε νὰ ἀνακινήται παρ' ἡμῖν, ὅταν ἤρχισε τὴν σταδιοδρομίαν του ὁ Κουρτίδης. Τὸ εἶχεν ἀνακινήσει πρῶτος ὁ λαμπρὸς σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὁ ὁποῖος καὶ ἐξέδωκεν ὀλίγα βιβλία διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν παιδιῶν, τὰ περισσότερα μεταφράσεις τοῦ ἀειμνήστου Α. Βαμπᾶ, διὰ νὰ τὸ ἐγκαταλίπη ὅμως μετ' ὀλίγον, διότι εἶχε νὰ ἀσχοληθῆ μετὰ πολλὰ ἄλλα, ἐπίσης κεφαλαῖωδη, ζητήματα. Ὅ,τι δὲν ἠμπόρσεν νὰ συνεχίσῃ ἕνας ἰσχυρὸς Σύλλογος, ἀνέλαβε νὰ τὸ κάμῃ ἕνας ἀδύνατος ἰδιώτης, ὁ πολῦτιμος Ἑλληὴν καὶ ἐδῶ παρῶν Νικόλαος Παπαδόπουλος ὁ Ὑδραῖος, ὁ δημιουργὸς τοῦ περιφήμου παιδικοῦ περιοδικοῦ «τῆς Διαπλάσεως τῶν παιδῶν». Μετὰ τὸν Παπαδόπουλον ἐσυγγένευσεν καὶ συνεργάτης του εἰς τὴν Διάπλασιν ἔγινεν ὁ ἀειμνήστος Κουρτίδης, διατελέσας ἀρχισυντάκτης τῆς ἐπὶ μακρὰ ἔτη. Εὐθίσκομαι ἤδη, Κυρίαί καὶ Κύριοι, εἰς τὴν μέσσην ἡλικίαν καὶ ἀναπολῶ, μετὰ ποῖαν λαχτάρων ὡς μικρὸ παιδί ἐπερίμενα τὸ νέον φύλλον τῆς Διαπλάσεως, διὰ νὰ διαβάσω τὸ νέον διήγημα, τὸ νέον δραματάκι ἢ τὴν κωμωδιοῦλα, τὸ νέον ποίημα ἢ τὸν νέον διάλογον, τὸν ὁποῖον θὰ εἶχε γράψῃ εἰς αὐτὸ ὁ *Αἰμίλιος Ἐίμαρμένος*,

—είναι τὸ ψευδώνυμον, μετὰ τὸ ὁποῖον ἔγραφε συνήθως εἰς τὴν Διάπλασιν ὁ ἀοιδήμος Κουρτίδης. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ πρωτότυπα αὐτὰ ἔργα του ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς ἰδιαίτερα βιβλία, διὰ νὰ γίνουν προσιτὰ εἰς εὐρύτατον κύκλον μικρῶν ἀναγνωστῶν, τέτοια δὲ εἶναι αἱ Παιδικαὶ Σελίδες, τὰ Παιδικὰ Διηγήματα, οἱ Παιδικοὶ Διάλογοι, ἡ Παιδικὴ Ἀνθολογία, τὸ Θέατρον Οἰκογενείας καὶ Σχολείου καὶ ἄλλα. Λέν εἶναι ἐξ ἄλλου ὀλίγα καὶ τὰ ἀριστουργήματα τῆς ξένης παιδικῆς φιλολογίας, τὰ ὁποῖα μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὁ Κουρτίδης καὶ ἐκ τῶν ὁποίων Σᾶς ἀναφέρω προχείρως τὴν Ἀνθούλαν, τὸν Γῦρον τῆς Οἰκίας, τὸν Ἀγροτικὸν οἰκίσκον, τοὺς μαθητὰς τοῦ Εὐσεβίου, τὴν Μουφλοῦ, τὸ εἰς τὴν Θάλασσαν, τὸν Ναυαγὸν τῆς Κυνθίας κ.τ.λ. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ πρωτότυπα αὐτὰ ἔργα του τῆς παιδικῆς φιλολογίας, ἰδίως δὲ τὰ περισσότερα παιδικὰ διηγήματά του, εἶναι αὐτόχρημα λογοτεχνικά ἀριστουργήματα, εἶναι ἔργα κλασικά, δυνάμενα νὰ ἀναγνωσθοῦν ἀπὸ ἀνθρώπους κάθε ἡλικίας. Διότι εἰς αὐτὰ ὁ Κουρτίδης μᾶς παρουσιάζει ἰδέας καὶ συναισθήματα θεμελιώδη, ἰδέας καὶ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρεται κάθε ἄνθρωπος ὁποιασδήποτε ἡλικίας. τὰ παρουσιάζει δὲ μετὰ λογοτεχνικὴν μορφήν ἀπλὴν καὶ ἀπέριττον, δι' αὐτὸ δὲ προσίτην εἰς ὅλους. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ὁ Κουρτίδης μετὰ ὅλα του τὰ ἔργα τῆς παιδικῆς φιλολογίας ὁμιλεῖ ἡμᾶς εὐθείας εἰς τὴν παιδικὴν ψυχὴν, τὴν τροφεὶ καὶ τὴν διδασκαλίαν, τὴν συγκινεῖ καὶ τὴν μορφώνει, τὴν ἐξυψώνει συντόμως εἰς ἀνώτερον πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν ἐπίπεδον. Καὶ ἂν δὲν εἶχε καμμί τιποτε ἄλλο ὁ Κουρτίδης, θὰ ἔφθανε μόνῃ ἡ ἐργασία του αὐτῆ, διὰ νὰ εἶναι ἄξιος τῆς Ἑθνικῆς εὐγνωμοσύνης. Δι' αὐτὸ θὰ Σᾶς παρακαλέσω, Κυρίαί καὶ Κύριοι, ὅπως ἀποβλέποντες ἰδίως εἰς τὴν ἐργασίαν του αὐτῆν, ἀποβλέποντες εἰς τὴν εὐγενῆ πνευματικὴν τροφήν, τὴν ὁποῖαν ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ ἔδωκε, δίδει καὶ θὰ δίδῃ ἐπὶ μακροῦς χρόνους εἰς τὰ παιδιὰ μας, θελήσατε νὰ τὸν εὐχαριστήσετε ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς Σας, ἐγαιρόμενοι καὶ μένοντες ὄρθιοι ἐπὶ ὀλίγα δευτερόλεπτα. (Γίνεται).

Αὐτὴ εἶναι, Κυρίαί καὶ Κύριοι, μετὰ ὀλίγας καὶ ὀχρὰς λέξεις ἡ παιδαγωγικὴ καὶ φιλοσοφικὴ δρᾶσις τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου. Τὸ τελευταῖον σημεῖόν της μᾶς φέρει πλέον εἰς τὴν ἑν γένει λογοτεχνικὴν ἐργασίαν τοῦ Κουρτίδου, ὁ ὁποῖος ἔγραψε λογοτεχνήματα ὄχι μόνον διὰ τὰ παιδιὰ, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς μεγάλους, ἐργασίαν, τὴν ὁποῖαν θὰ σᾶς παρουσιάσῃ ὁ ἰσάξιος συνεργάτης του καὶ ἐπιφανὴς Ἑλλήν λογοτέχνης κ. Γρ. Ξενόπουλος. Πρὶν παραδώσω τὸν λόγον εἰς αὐτόν, θὰ Σᾶς παρακαλέσω νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἐπιτάξω εἰς ὅσα εἶπα δύο μόνον λέξεις: Ἡ ὅλη πνευματικὴ ἐργασία τοῦ Ἀρ. Κουρτίδου, ἰδίως ὅμως ἡ παιδαγωγικὴ καὶ ἡ φιλοσοφικὴ εἶναι τοσαύτη καὶ τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην ἐσκεμ-

μένον και οργανωμένων μνημοσύνων, όπως τὸ ἀποψινόν, διὰ τὰ ἀνακα-
λεῖται εἰς τὴν μνήμην μας· εἶναι τοσαύτη και τοιαύτη, ὥστε νὰ δίδῃ εἰς
κάθε μορφωμένον και εὐγενῆ ἄνθρωπον ἀδιακόπως ἀφορμὰς νὰ κάμνῃ εἰς
τὰ ἄδύτα τῆς ψυχῆς του ἀνεπίσημα μὲν, ἀλλὰ δι' αὐτὸ ὄχι ὀλιγώτερον
ιερὰ μνημόσυνα τοῦ Κουρτίδου. Καὶ τὰ μνημόσυνα αὐτὰ θὰ εἶναι ἢ καλυ-
τέρα ἀμοιβή, δι' ὅσα εἰργάσθη ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους ὁ ἀείμνηστος Ἀριστοτέ-
λης Κουρτίδης.

ΔΗΜ. Ι ΛΑΜΨΑΣ

* *
**Κυρίαί και Κύριοι,*

Μοῦ ἀνετέθη νὰ ὁμιλήσω περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου μόνον
ὡς αἰσθητικοῦ και λογοτέχνου. Ἀλλ' ἢ ἀπομόνωσις καὶ ἢ χωριστὴ ἐξέτα-
σις τῶν ιδιοτήτων δὲν εἶναι τόσον εὐχερὴς. Ὁ ἄνθρωπος δὲν χωρίζεται.
Καὶ πρὸ πάντων διὰ τὰ κριτῆ κανεῖς ὡς λογοτέχνης, πρέπει νὰ ληφθοῦν
ἐπ' ὄψει και ὅλαι του αἰ ἄλλα ιδιότητε. Ὄταν, ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ἀρι-
στοτέλους Κουρτίδου, ἔγραψα ἕνα σύντομον χαρακτηρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου
τὸν ὀνόμασα «ὁ λογοτέχνης παιδαγωγός». Ἐπὶ ἄλλοις θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸν
ὀνομάσῃ «ὁ παιδαγωγὸς λογοτέχνης». Ἀλλὰ προκειμένου περὶ τοῦ Ἀρι-
στοτέλους Κουρτίδου, δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸν ὀνομάσῃ «ὁ παιδαγωγός», ἢ
μόνον «ὁ λογοτέχνης». Ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης ἦτο «ὁ λογοτέχνης
παιδαγωγός». Αὐτὸς εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς του. Καὶ ἐπ' αὐτὴν ἀκριβῶς
τὴν ἄποψιν ἦτο τόσον ιδιότυπος και μοναδικὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι
δὲν ὑπῆρξεν ἴσως ἄλλος Ἑλλην παιδαγωγὸς μὲ τὸ λογοτεχνικὸν χάρισμα
τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου.

Μετὰ τὴν ἐξήγησιν αὐτὴν, ἠμποροῦμε τώρα νὰ ἐξετάσωμε χωριστὰ
τὸ λογοτεχνικὸν χάρισμα τοῦ παιδαγωγοῦ μας. Ἐν ἀπὸ τὰ κυριώτερα του
στοιχεῖα ἦτον ὁ ἐνθουσιασμός. Τὸ περιστατικὸν τῆς πρώτης ἀθηναϊκῆς
ἡμέρας τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου, τὸ ὁποῖον διηγῆθη ὁ κ. Καμπού-
ρογλου—ὄταν ὁ νέος Θράξ ἐνηγαλίσθη και κατεφίλησε δακρύων τὰρχαῖα
μάρμαρα—μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε ἐγ-
κατέλειψε τὸν λογοτέχνην παιδαγωγόν. Ἦτο ἐνθουσιώδης και ὡς ἄνθρω-
πος και ὡς διδάσκαλος και ὡς συγγραφεύς. Τὸ ὄρατον, τὸ ὑψηλόν, τὸ
εὐγενικόν, ὅπου τὸ εὐρίσκειν, ὅπου τὸ βλεπεῖν,—ὅπου τὸ ἐφρατᾶζετο ἴσως
ἀκόμη—τοῦ ἀνέβαζε δάκρυα στὰ μάτια και τοῦ ἔκαμνε τὴν φωνὴν παλ-
μώδη. Ὁμιλοῦσε μ' ἐνθουσιασμόν, ἐδίδασκε μ' ἐνθουσιασμόν, ἔγραφε μ'
ἐνθουσιασμόν και ἐνηγαλίζετο μ' ἐνθουσιασμόν, ὅπως τὰρχαῖα μάρμαρα,
ὅλα τὰ ιδεώδη. Ἀπὸ τότε ποῦ ἦτο νέος, ἕως τὰ ἐβδομηῆντα του χρόνια.
Λιαβάστε τὸ τελευταῖον του ἄρθρον, περὶ τῆς γυναικείας ἐν Ἑλλάδι ἐκ-
παιδεύσεως, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Νέαν Ἐστίαν» ὀλίγον πρὸ

τοῦ θανάτου του : Πάλλεται ἀπὸ ἐνθουσιασμόν,—τὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ Ἄριστοτέλους Κουρτίδου, τὸν κανονικὸν τὸν παντοτεινόν, τὸν ἀκούραστον, τὸν ἀδιάπτωτον !

Πῶς κατώρθωνε νὰ τὸν διατηρῇ εἰς τὴν ψυχὴν του, ἀκόμη καὶ εἰς καιροὺς ποὺ δὲν ἔβλεπε γύρω του, παρ' ἀνθρώπων ψυχροὺς, σκεπτικούς, ἀπογοητευμένους, κουρασμένους, νεκροὺς ; Μυστήριον, ἀλλὰ τὸν διατηροῦσε· θαῦμα, ἀλλὰ δὲν τὸ ἄφινε ποτέ. Καὶ ὅμως ὁ Ἄριστοτέλης Κουρτίδης δὲν ἐξοῦσεν, ὅπως θὰ ἔλεγε τώρα κανεὶς, εἰς ἄλλον κόσμον ποὺ τὸν ἐπλάσε μὲ τὴν φαντασίαν του, ὅπως συνήθως οἱ ποιηταί. Ὅχι. Ἐξοῦσεν εἰς αὐτὸν τὸν πραγματικὸν καὶ τὸν κακορίζικον. Ἄλλὰ θὰ ἤξευρε, φαίνεται, νὰ βλέπῃ μόνον τὰ καλὰ του, αὐτὰ νὰ λογαριάζῃ, εἰς αὐτὰ νὰ πιστεῖ μὲ αὐτὰ νὰ ἐνθουσιάζεται καὶ—τὸ κυριώτερον—νὰ μεταδίδῃ τὸν ἐνθουσιασμόν του εἰς τοὺς γύρω του. Καὶ οἱ γύρω του ἦσαν πρὸ πάντων γυναῖκες,—διδασκάλισσαι, μαθήτριά. Τὰς γυναικείας αὐτὰς ψυχάς, μὲ τὴν διδασκαλίαν του, μὲ τὴν ὁμιλίαν του, μὲ τὰ βιβλία του, μὲ τὴν δρασίαν του, μὲ τὸ παράδειγμά του, ὁ Ἄριστοτέλης Κουρτίδης τὰς ἐρατοῦσεν ὑπὸ διαρκῆ ἐνθουσιασμόν. Ἦσαν, ἂν θέλετε, ὁ κόσμος του. Καὶ ἂν ἦτο ἐν μέρει δημιούργημά του, ὁ κόσμος αὐτὸς ἦτον ὅμως πραγματικός, καὶ πραγματικὴν εἶχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν δημιουργοῦ καὶ ἐμπνευστοῦ του. Γιὰ τοῦτο, ὁ ἔξισταζον τὰ λογοτεχνήματα τοῦ παιδαγωγοῦ, διακρίνει καὶ εἰς ἐκεῖνα ἀκόμη ποὺ δὲν εἶναι γραμμένα γὰρ παιδιά, ὅτι ὁ γράφων ἀπευθύνεται πρὸς ἀναγνώστας μὲ τρυφερότητα καὶ εὐαισθητὸν ψυχὴν, χρησιμοποιοῦν ὅλην τὴν τρυφερότητα καὶ τὴν εὐαισθησίαν τῆς ἰδικῆς του.

Καὶ ἰδοὺ, μετὰ τὸν ἐνθουσιασμόν, τὸ δεύτερον γνῶρισμα τοῦ λογοτέχνου παιδαγωγοῦ: ἡ τρυφερότης, ἡ καρδιά. Τὰ διηγήματά του,—καὶ τὰ παιδικὰ καὶ τὰ ἄλλα,—δὲν εἶναι τὰ ἐγκεφαλικά, τὰ λογικὰ καὶ ψυχρὰ κατασκευάσματα τῶν ἄλλων παιδαγωγῶν συγγραφέων. Προέρχονται ἀπὸ τὸ αἶσθημα, ἀπευθύνονται εἰς τὸ αἶσθημα, γεννοῦν τὴν συγκίνησιν, φέρουν τὰ δάκρυα. Ὅταν εἰς τὸ τέλος ἐνὸς διηγήματος δακρῦζῃ ὁ ἀναγνώστης, τοῦτο προέρχεται ἀπὸ δύο αἷτια χωριστά, καὶ σπανίως ἠνωμένα : ἢ ἀπὸ τὴν μεγάλην τέχνην, ἢ ἀπὸ τὴν ἀληθινὴν τρυφερότητα. Ὁ Ἄριστοτέλης Κουρτίδης εἶχε τὸ δεύτερον. Εἶναι ἀδύνατον νὰ διαβάσῃ κανεὶς ἓνα διήγημά του,—«τὰ Τρία Τριαντάφυλλα», «τὸ Ποτήρι μὲ τὰ δάκρυα»—κάποτε καὶ μιὰν ἀπλῶς του βιοβραφίαν—τοῦ Ζάππα, τοῦ Καπλάνη, τοῦ Βαρβάκη—χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ τὰ μάτια του ὄγρα. . . .

Ἄλλὰ εὐαισθησία καὶ καλαισθησία πηγαίνουν τόσο συχνὰ μαζί ! Ἴσως θὰ εὔρισκε κανεὶς, ὅτι γενικῶς ὅλοι οἱ εὐαίσθητοι ἄνθρωποι εἶναι καὶ καλαισθητοί. Ὅπωςδὴποτε ὁ Ἄριστοτέλης Κουρτίδης ἦταν. Κι' ἡ μεγάλη του καλαισθησία διαλάμπει πρὸ πάντων εἰς τὸ λογοτεχνικόν του

ἕφος. Ἦτον ἓνας ἔξοχος *στυλίστας*. Ἄν θέλετε μάλιστα, εἰς τὸ ἕφος αὐτό, ποὺ τὰ περιλαμβάνει ὅλα—ἐνθουσιασμόν, εὐαισθησίαν, καλαισθησίαν—ἔγκειται τὸ λογοτεχνικὸν τάλαντόν του. Διότι μεγάλος δημιουργὸς δὲν ἦτο βέβαια ὁ Κουρτίδης. Εἶχεν ὁμῶς ἓνα προσωπικὸν ἕφος γεμάτο χάριν, δρασιάν, πνεῦμα καὶ ποιητικὰς εἰκόνας ἢ μεταφορὰς θαυμασίας. Ἀδύνατον νὰ διαβάσῃ κανεὶς πέντε γραμμὰς του χωρὶς νὰ συναντήσῃ ἓνα *ὄπως*, ἓνα *ὡσάν*. Ἡ εἰκὼν, ἢ παρομοίωσις, ἢ μεταφορά, —τὸ κυριώτερον γνώρισμα τοῦ ἕφους του. Μετεχειρίζετο τὴν γλῶσσαν—καὶ πρὸ πάντων τὴν μικτὴν καθαρεύουσαν, αὐτὴ ἦτο ἡ γλῶσσα του : Τὴν ἀμιγῆ δημοτικὴν τὴν ἔγραφε κατ' ἀνάγκην,—μὲ ἀπαράμιλλον ἀκριβολογίαν· αἱ δὲ παντοῖαι του γνώσεις, ἢ ψυχολογικὴ κα' ἢ ἄλλη του σοφία, καθίσταν καὶ *οὐσιῶδες* πᾶν ὅ,τι ἤξευρε νὰ γράφῃ τόσοσιν ὡραῖα. Ἐξ ἄλλου, ἢ τελεία γνώσις τῆς παιδικῆς ψυχῆς κα' ἢ φυσικὴ του, ὡς εἴποιεν, τρυφερότης, τὸν ἔκαμναν εἰδικὸν συγγραφέα τῆς *νεότητος*. Ὅ,τι ἔχει δημοσιεύσει εἰς τὴν «Διάπλασιν» καὶ τὰ σχολικὰ του ἀναγνωστικά, ἀποτελοῦν ἴσως τὸ δημιουργικώτερον μέρος τῆς λογοτεχνικῆς του παραγωγῆς.

Λέγω ἴσως, διότι δὲν ἀποφαινομένην χάριν, ἐφ' ὅσον τὸ ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου μένει δημοσιάζον ἐδῶ κα' ἐκεῖ. Διότι δὲν εἶναι μόνον ἡ «Διάπλασις» τὴν ὁποίαν ἐπι δεκαπέντε ἔτη, ἐπισημοφύθησεν μετὰ τὰ ἔξοχα παιδικὰ διηγήματα καὶ τὰ παντοῖα ἀναγνωστικά του Αἰμιλίου Εἰσαρμένου. Ὅταν ἐπανῆλθεν ἀπὸ τὴν Γένην, μετὰ τὸ δίπλωμά του, διωρίσθη μὲν καθηγητῆς, ἐξηκολούθησεν ὁμῶς ἔντονον τὴν λογοτεχνικὴν του δρασίαν, γράφων εἰς ἐφημερίδας, περιοδικὰ καὶ ἡμερολόγια. Ὁ φιλομετρῶν παλαιὸς τόμος τῆς «Ἐστίας»,—καὶ τοῦ περιοδικοῦ καὶ τῆς ἐφημερίδος,—τῆς «Ἐβδομάδος», τῆς «Ἐφημερίδος» τοῦ Κορομηλά, τοῦ «Ἀστεος», τοῦ «Νέου Ἀστεος» καὶ τοῦ Ἡμερολογίου Σκόκου, συναντᾷ συχνότατα τὴν ὑπογραφήν Ἀριστοτέλους Π. Κουρτίδης κάτωθεν διηγηγημάτων, χρονογραφημάτων, ψυχολογικῶν, αἰσθητικῶν καὶ παιδαγωγικῶν μελετῶν, ἢ λογοτεχνικῶν καὶ θεατρικῶν κριτικῶν. Κατόπιν εἰργάσθη, ἀποκλειστικῶς σχεδόν, εἰς τὰ «Παναθήναια» τοῦ Μιχαηλίδου. Βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ὁ παιδαγωγὸς ἀπερρόφα τὸν λογοτέχνην, ὁ καθηγητῆς ἐκυρίευσεν τὸν συντάκτην. Ἡ λογοτεχνικὴ δρασίς του Κουρτίδου εἶναι κυρίως ἀπὸ τὰ 1890 ἕως τὰ 1905. Ἐκτοτε ἐμφανίζεται εἰς τὸν λογοτεχνικὸν τύπον ὀλονὲν ἀραιότερα. Δὲν γράφει σχεδὸν παρὰ βιβλία σχολικὰ. Κάπου—κάπου κάμνει καμμίαν δημοσίαν διάλεξιν. Ὅσπου ἢ ἔκδοσις τῆς «Νέας Ἐστίας»,—τοῦ περιοδικοῦ τὸ ὁποῖον ἔχω τὴν τιμὴν νὰ διευθύνω,—ἀναζωπυρώνει τὸν καλαιὸν του ἔρωτα, καὶ ἰδοὺ πάλιν ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης λογοτέχνης. Ἡ μετάφρασις τοῦ «Γιωῦ» τοῦ Γκούναρσων μετὰ τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ τοῦ νέου συγγραφέως,—τὸ «Χέρι», μία αἰσθητικὴ

καὶ ψυχολογικὴ ἐξήγησις τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου τοῦ Δαβίντσι,—οἱ «Μαρμαρυγές» συλλογὴ πρωτοτύπων γνωμικῶν,—κι' ἡ μελέτη περὶ τοῦ φιλέλληνος Γερμανοῦ ποιητοῦ Γουλιέλμου Μύλλερ, εἶναι ἀναντιρρήτως ἀπὸ τὰ ὠραιότερα κομμάτια ποῦ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ περιοδικόν μου. Καὶ γνωρίζων μὲ ποίαν ἀγάπην τὸν ἐδιάβαζαν παλαιαὶ καὶ νέοι θαυμασταὶ του, ὁ Κουρτίδης ἐσκόπει, ἀποχωρῶν ἀπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Διδασκαλείου, νάφοσιωθῆ πλεόν εἰς τὴν «Νέαν Ἑστίαν» καὶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν. Ὁ θάνατος,—πρόωρος θάνατος δι' ἓνα τόσον ἀκαίριον καὶ σφριγηλὸν ἑβδομηκοντούτη,—δὲν τῷ ἐπέτρεψε τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ ὠραίου τούτου σχεδίου.

Δύο λέξεις ἀκόμη περὶ τοῦ Κουρτίδου ὡς αἰσθητικοῦ καὶ κριτικοῦ. Ἡ αἰσθητικὴ ἦτο τὸ μεγαλύτερον ἴσως μέρος τοῦ φιλοσοφικοῦ του καταρτισμοῦ, τὸν ὅποιον δὲν εἶμαι διόλου ἀρμόδιος νὰ κρίνω. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν μ' ἐμποδίζει νὰ θαυμάζω τὴν γῶσιν, τὴν εὐκρίνειαν, τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὸ πάντοτε αὐστηρὸν ὕψος τῶν κριτικῶν του περὶ λογοτεχνικῶν ἢ θεατρικῶν ἔργων. Ἐνα καιρὸν μακρὰ, δικαίως ὁ Κουρτίδης ἐθεωρεῖτο ὁ κατ' ἐξοχὴν θεατρικὸς κριτικὸς,—ὅπως π. χ. σήμερον ὁ Ἄλκης Θρούλος, ὁ ὁποῖος, κατὰ ἐπιπτώσιν θαυμάσιου μαθητῆς του.

Καὶ θὰ τελειώσω μὲ τὴν ἐπισημάνσιν τοῦ «Θρακικῶν Κέντρων», τὸ καταρωτικώτατον ἀναλήβη τὴν συγκέντρωσιν καὶ τὴν ἐκδόσιν τοῦ διεσκοπλισμένου αὐτοῦ ἔργου τοῦ Δοκιστοῦ Κουρτίδου, τοῦ μεγάλου Θρακός. Τοῦτο θὰ ἦτο τὸ ὠραιότερον μνημόσυνον καὶ τὸ προσήκον μνημεῖον.

Γ. Ρ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ